

УДК 882.6

Метад “эстэтычнай памежнасці” ў беларускай літаратуры канца XIX – пачатку XX ст.

Уткевіч В.І.

Установа адукацыі “Віцебскі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт”, Віцебск

Канец XIX – пачатак XX стагоддзя – значны і плённы перыяд у развіцці беларускай літаратуры. Творы пісьменнікаў і паэтаў гэтага часу характарызуюцца феноменам “эстэтычнай памежнасці”. Мастацкі твор будуюцца такім чынам, што мяжа паміж стылямі рухомая, яна ўвесь час змяняецца, а тым самым пастаянна робіцца іншай, новай. Дзякуючы гэтаму на працягу ўсяго твора адчуваецца ўнутранае напружанне, якое пастаянна ўтрымлівае ўвагу чытача.

Мэта даследавання – паказаць, што эстэтычная памежнасць з’яўляецца мастацкім карэлятам анталогічнага быцця народа і адлюстроўвае спецыфіку развіцця беларускай літаратуры.

Матэрыял і метады. У артыкуле разглядаюцца творы беларускіх пісьменнікаў, напісаныя на мяжы XIX–XX ст. Асноўныя метады – тэрэтычны аналіз, сістэмна-структурны і параўнальна-гістарычны падыход да даследавання мастацкай літаратурнай творчасці.

Вынікі і іх абмеркаванне. Феномен “эстэтычнай памежнасці” атрымаў шырокае распаўсюджанне ў беларускай літаратуры канца XIX – пачатку XX ст. На думку многіх даследчыкаў, прыналежнасць досыць вялікай колькасці твораў беларускіх аўтараў дадзенага перыяду адначасова да розных літаратурных напрамкаў і стыляў імае ў чым абумоўлена асаблівым сацыяльна-гістарычным кантэкстам і самой сутнаснай творчай прыродай гэтых твораў. Выкарыстанне ў творчасці нацыянальных міфалагічных сюжэтаў – гэта не толькі ўзыходжанне да ўніверсальнага міфа, але і ўзыходжанне пісьменніка ад нацыянальнага характару да ўніверсальнага чалавека. У выніку з неабходнасцю змяняецца мяжа быцця народа, а найбольш адэкватны стылістычны выраз дадзенага працэсу ў літаратуры магчымы толькі з дапамогай такога прыёму, як “эстэтычная памежнасць”.

Заклучэнне. Сінтэз розных стыляў і жанраў характэрны для еўрапейскага літаратурнага працэсу на мяжы стагоддзяў. Аднак у беларускай літаратуры канца XIX – пачатку XX стагоддзя дадзены феномен набывае спецыфічныя асаблівасці. Храналагічны сціск працэсу развіцця паскарае працэс узаемапрацікнення элементаў сістэмы. Эстэтычная памежнасць у беларускай літаратуры канца XIX – пачатку XX стагоддзя – заканамернае следства асаблівага кантэксту беларускага літаратурнага працэсу азначанага перыяду.

Ключавыя словы: “эстэтычная памежнасць”, мяжа, пераходнасць, хранатоп, беларуская літаратура, стыль, жанр, міфалогія, трыангуляцыя, менталітэт.

(Ученые записки. – 2016. – Т. 21. – С. 189–195)

The Method of Aesthetic Borderline in Belarusian Literature of Late XIX – Early XX Centuries

Utkevich V.I.

Educational Establishment “Vitebsk State P.M. Masherov University”, Vitebsk

The late XIX – early XX centuries – is a significant and fruitful period in the development of Belarusian literature. The works of writers and poets of the time are characterized by the phenomenon of aesthetic borderline. A work of art is constructed in such a way that the border between the styles of mobile, it is constantly changing, and thus constantly becomes another, new one. Because of this, throughout the work a sense of inner tension is felt, which constantly keeps the reader’s attention.

The purpose of the study is to show that the aesthetic borderline an artistic correlate of the ontological being of the people and reflects the specificity of Belarusian literature.

Material and methods. The article deals with the works of Belarusian writers, written at the turn of XIX – XX centuries. The main methods are theoretical analysis, system-structural and comparative-historical approach to the study of artistic literary creativity.

Findings and their discussion. The phenomenon of aesthetic borderline is widespread in the Belarusian literature the late XIX – early XX centuries. According to many researchers, the attachment of a large number of works of Belarusian writers of the period at the same time to different literary genres and styles is largely due to a particular social and historical context and the essential nature of these creative works. The use of national mythological subjects is not only the ascent to the universal myth, but the ascent of the writer from the national to the universal nature of human rights. As a result there is a need to change the boundary of the being of people, and the most appropriate stylistic expression of this process in literature is only possible with the help of the technique of aesthetic borderline.

Conclusion. The synthesis of various styles and genres is characteristic of European literature at the turn of the century. However, in Belarusian literature of the late XIX – early XX centuries, this phenomenon takes on specific characteristics. Chronological

Адрас для карэспандэнцыі: e-mail: utkevich@mail.ru – В.І. Уткевіч

compression of the development processes speeds up the process of interpenetration of the elements of the system. The aesthetic borderline in the Belarusian literature of the late XIX– early XX centuries is a natural consequence of the special context of Belarusian literary process of the period.

Key words: *aesthetic borderline, border, transitivity, chronotope, Belarusian literature, style, genre, mythology, triangulation, mentality.*

(Scientific notes. – 2016. – Vol. 21. – P. 189–195)

Канец XIX – пачатак XX ст. – значны і плённы перыяд у развіцці беларускай літаратуры. Творы пісьменнікаў і паэтаў гэтага часу характарызуюцца феноменам эстэтычнай памежнасці. Мастацкі твор будзеца такім чынам, што мяжа паміж стылямі рухомая, яна ўвесь час змяняецца, а тым самым пастаянна робіцца іншай, новай. Дзякуючы гэтаму на працягу ўсяго твора адчуваецца ўнутранае напружанне, якое пастаянна ўтрымлівае ўвагу чытача.

Мэта даследавання – паказаць, што эстэтычная памежнасць з’яўляецца своеасаблівым мастацкім карэлятам анталагічнага быцця народа і адлюстроўвае спецыфіку развіцця беларускай літаратуры азначанага перыяду. Выкарыстанне гэтага мастацкага прыёму абумоўлена як асаблівасцямі прыроднага ландшафту, беларускага хранатопу наогул, так і адметнасцямі нацыянальнага светапогляду, які адбіўся ў творчасці прадстаўнікоў айчыннага мастацтва слова.

Феномен “эстэтычнай памежнасці” атрымаў шырокае распаўсюджанне ў беларускай літаратуры канца XIX – пачатку XX ст. На думку многіх даследчыкаў, прыналежнасць досыць вялікай колькасці твораў беларускіх аўтараў дадзенага перыяду адначасова да розных літаратурных напрамкаў і стыляў шмат у чым абумоўлена не толькі асаблівым сацыяльна-гістарычным кантэкстам, але і самой сутнаснай творчай прыродай гэтых твораў. Так, напрыклад, эстэтычны сінтэз розных стылістычных прыёмаў і метадаў з’яўляецца характэрнай рысай творчасці М. Гарэцкага, чые творы “Скарбы жыцця”, “Лявоніус Задумекус” аб’ядноўваюць у цэласць як мастацкую прозу, так і філасофска-алегарычнае эсэ. Запіскі “На імперыялістычнай вайне” адносяць як да дакументальна-мастацкіх твораў, так і да аўтабіяграфічнай прозы, яны распачынаюць складаныя, поліфанічныя, сур’ёзныя формы беларускай прозы рэальнага кірунку.

Матэрыял і метады. У артыкуле разглядаюцца творы беларускіх пісьменнікаў, напісаныя на мяжы XIX–XX стагоддзяў: апавяданні і запіскі “На імперыялістычнай вайне” М. Гарэцкага, паэмы Я. Купалы,

вершы М. Багдановіча. Метадалагічны падмурак складаюць працы айчынных і замежных аўтараў у галіне літаратуразнаўства: М. Тычыны, І. Чароты, Л. Гараніна, Д. Ліхачова, працы па міфалогіі А. Лосева, А. Хамякова. Асноўныя метады – тэарэтычны аналіз, сістэмна-структурны і параўнальна-гістарычны падыход да даследавання мастацкай літаратурнай творчасці.

Вынікі і іх абмеркаванне. Узнікненне і развіццё феномена “эстэтычнай памежнасці” менавіта ў беларускай літаратуры адбылося далёка не выпадкова. Вось як піша пра станаўленне гэтага эстэтычнага і мастацкага творчага прыёму І.А. Чарота: “Шматлікія назіранні наводзяць нас на думку, што ў беларускім мастацтве зусім не выпадкова распаўсюджаныя матывы мяжы і пераходнасці. Якраз гэтая семантыка ўласціва ці не большасці вобразаў, шырока і трывала замацаваных: крыніца і курган, маладзік і знічка, груша-дзічка і шыпшына, кажан і зубр, а таксама васілёк, жалейка, хмаркі, рунь. Маюцца падставы якраз у гэтым шукаць прыкметы асаблівага беларускага хранатопу. Больш-менш уважлівае параўнанне нават з роднаснымі мастацкімі сістэмамі (рускай, украінскай, польскай) паказвае, што пры ўвасабленні прасторавага руху творы фальклору і пісьменства беларусаў значна часцей засяроджваюць увагу на ростані, скрыжаванні, раздарожжы, развіліне, пералеску, сумежжы, мяжы” [1, с. 104]. Адзначаная асаблівасць светапогляду беларусаў з’яўляецца свайго кшталту перадумовай для фарміравання метаду “эстэтычнай памежнасці” ў літаратуры.

Цікавага пункту гледжання на праблему сінтэзу розных стыляў у беларускай літаратуры прытрымліваецца Л.Я. Гаранін. На яго думку, дадзены сінтэз у прозе шмат у чым можна растлумачыць, зыходзячы з саміх сацыяльных задач, якія стаяць перад ёй. “Задача прозы, – лічыць ён, – больш «прадметная», «зямная», бо галоўным аб’ектам мастацкай творчасці тут быў чалавек, звязаны з умовамі свайго існавання, уцягнуты ў супярэчнасці грамадскага жыцця, абцяжараны сацыяльнымі зносінамі, традыцыямі, звычаямі, павер’ямі, забабонамі і г.д. Гэта накладвала асаблівы адбітак на фарміраванне прозы, якая вымушана была

выконваць розныя функцыі, змяшчаць у сабе самую розную «інфармацыю». Адсюль – інтэнсіўнае развіццё не толькі мастацкіх, але і дакументальных жанраў, шырокая публікацыя на старонках перыядычных выданняў вестак гістарычнага, этнаграфічнага, эканамічнага характару. Усё гэта абумовіла не толькі шырыню і шматстайнасць літаратурных кірункаў, але і з'яўленне змешаных жанравых форм, што ў значнай ступені ўскладняе жанравае размежаванне паміж імі» [2, с. 33]. У апавяданнях Я. Коласа, М. Гарэцкага, Ядвігіна Ш. можна назіраць узбагачэнне рэалістычнай сюжэтна-структурнай базы элементамі рамантычнай стылістыкі (сімволікай, алегарычным паралелізмам), вобразамі фальклорнай паэтыкі, а часам – публіцыстычнай скіраванасцю. Падобныя працэсы адбываліся і ў паэзіі. Паэмы Я. Купалы “Адвечная песня”, “Яна і я”, паэтычны цыкл “Песні-жалыбы” Я. Коласа, вершы Цёткі, Ц. Гартнага, К. Буйло сумяшчаюць у сабе паэтызацыю прыродных цыклаў сялянскага жыцця і філасофскую медытацыю, роздум над вечнымі таямніцамі свету. У жанравых адносінах тут найбольш выразна можна выявіць спалучэнне народнай песні, казкі, прытчы з класічнымі паэтычнымі формамі.

Неабходна таксама адзначыць, што ў навуковым асяроддзі дастаткова шырокае распаўсюджанне атрымалі разнастайныя тэорыі, у межах якіх уся беларуская культура ў цэлым разглядаецца як вынік сінтэзу элементаў заходняй і ўсходняй культур. Аднак, на нашу думку, на беларускіх землях хутчэй адбываўся досыць працяглы працэс сацыяльна-гістарычнай трыангуляцыі. Сам тэрмін “трыангуляцыя” першапачаткова быў выкарыстаны для апісання аднаго з шырока распаўсюджаных спосабаў вызначэння знаходжання на мясцовасці геадэзічнага пункту, шляхам пабудовы сістэм сумежных трыкутнікаў. Мы ж паспрабуем надаць гэтаму спецыфічна прыродазнаўча-навуковаму паняццю іншае семантычнае значэнне, шляхам экстрапалявання яго на гуманітарную вобласць. Падобная экстрапаляцыя мае сэнс пры разглядзе культурнага станаўлення некаторых народаў, у сілу асаблівасцяў іх геаграфічнага становішча і гістарычнага развіцця.

Як ужо адзначалася, кожны народ сваё сацыяльна-гістарычнае быццё рэалізуе ў вызначаных межах пэўнай “сацыяльнай мясцовасці”, роднай зямлі, у якую ён укараніўся і якую можна назваць “прастораво-часавым кантынуумам быцця”. Прычым вызначэнне сапраўдных,

не проста геаграфічных, а, хутчэй, духоўна-гістарычных каардынат свайго знаходжання ў гэтым кантынууме часта ажыццяўляецца метадам, аналагічным таму, які знайшоў сваё шырокае практычнае выкарыстанне ў геадэзіі. Вось чаму яго небеспадстаўна можна назваць метадам “сацыяльна-гістарычнай трыангуляцыі”. Сутнасць тут у першапачатковай пабудове сацыяльнага трыкутніка, вяршынямі якога з'яўляюцца: уласнае быццё народа, а таксама быццё гістарычна (і геаграфічна) сумежных з ім двух іншых народаў.

У літаратурна-філасофскім творы І. Абдзіраловіча (Канчэўскага) “Адвечным шляхам” дадзена трыангуляцыя прадстаўлена ў чыстым выглядзе, падкрэслена. Адзначым, што ў якасці дзвюх гістарычна зыходных кропак сацыяльнага трыкутніка Ігнат Абдзіраловіч бярэ заходнюю і ўсходнюю цывілізацыі. На яго меркаванне, менавіта на мяжы, пастаянна балансіруючы між імі, існавала доўгі час Беларусь. Больш за тое, існаснай рысай беларускага духоўнага жыцця зрабілася ваганне паміж Захадам і Усходам. Далей аўтар канкрэтызуе гэтыя кропкі як Расію і Польшчу, а таксама імкнецца на аналізе сутнасных недахопаў гэтых дзвюх дзяржаў (а таксама пануючых у іх тыпаў культур) пабудаваць уласна беларускую вяршыню ў прасторава-часавым кантынууме чалавечага быцця.

Невыпадкова І. Канчэўскі абраў сабе псеўданімам імя героя аповесці “Дзве душы” М. Гарэцкага. Сам Гарэцкі як мастак не займаўся параўнальным сацыяльна-філасофскім аналізам, але ў сваіх літаратурных творах ён таксама неаднаразова падкрэсліваў, што асновай сапраўды незалежнай беларускай дзяржавы можа з'яўляцца выключна ідэя самаідэнтыфікацыі, асэнсаваная шырокімі масамі народу, сутнасць якой у тым, што беларусы – народ, які дастаткова кардынальна адрозніваецца ад сваіх гістарычных суседзяў. А менавіта ад палякаў і рускіх. Зрэшты, пісьменнік выдатна разумее, што ўплыў суседзяў па трыкутніку быцця на беларусаў дастаткова моцны. Вось чаму ён часта гаворыць пра значную частку беларускай інтэлігенцыі як пра людзей “беларускай косткі, абросшай польскім ці расійскім мясам” [3, с. 587]. Аднак Гарэцкі спадзяваўся і верыў у магчымасць паступовага пераходу такіх людзей на пазіцыі беларускага адраджэння. У сваім артыкуле “Развагі і думкі” пісьменнік адзначае, што “пайсці ў другі бок, па «обшчэ» расійскаму ці польскаму шляху, – уй, тошна, ой, роднае карэнне не дазваляе... А злашча цяпер і гідка,

і брыдка, і не хочацца, цяпер, калі ёсць жа і гэты, любя-таемны, свой родны шлях, і па ім людзі ідуць ды ідуць” [3, с. 590].

Неабходна падкрэсліць, што як М. Гарэцкі, так і І. Абдзіраловіч (Канчэўскі) негатыўна ставіліся да ўпамянёнай ідэі сінтэзу. Яны не бачылі месца для сваёй культуры ў польска-руско-беларускім сацыяльна-гістарычным трыкутніку ў якасці адрознага феномена, які мог бы атрымацца з інтэгратыўнага сінтэзу заходняй (польскай) і ўсходняй (рускай) культур. Так, напрыклад, І. Абдзіраловіч хоць і падкрэсліваў некаторыя важныя, пазітыўныя рысы гэтых культур, якія падабаюцца беларусам, аднак лічыў прынцыпова немагчымым пазітыўны сінтэз іх на беларускай глебе. “Дык вось нам вельмі падабалася і цягнула шчырасць і вызначанасць Усходу, а з другога боку – большая аб’ектыўнасць і болей чалавечае захаванне Захаду, – піша ён у сваёй працы «Адвечным шляхам». – Жыццё вымагала сінтэзу, згарманізавання абодвух кірункаў, але гэта, як убачым, зрабілася немагчымым” [4].

Што датычыць М. Гарэцкага, то ў кантэксце ідэнтыфікацыі беларускай культурнай парадигмы ён у сваёй творчасці мала звяртаўся да разгляду асаблівасцей польскай і рускай культур, і, адпаведна, не ставіў перад сабой пытанне пра нейкі асаблівы культурны сінтэз. Справа ў тым, што яго ў першую чаргу цікавіла праблема захавання моўных адрозненняў беларусаў ад сваіх заходніх і ўсходніх суседзяў. А беларускую мову ён, як і многія яго аднадумцы ў той час, лічыў унікальным, самадастатковым феноменам. Акрамя таго, М. Гарэцкі меркаваў, што мова важная не толькі сама па сабе, але ў кантэксце агульнай нацыянальнай самаідэнтыфікацыі ўсяго народа. Менавіта да такой высновы прыводзіць ён чытача, калі распавядае пра адну з беларускіх польскамоўных сямей: “Гэта ж дзіва! У сямейцы пануе польская мова, польская ідэалогія, польскія традыцыі... Сам бацька з гасцямі даволі добра гаворыць «па-польскаму», саўсім рэдка, абмыліўшыся, кульганець «папросту», кашлянець, перханець, і абмылка няўзнаку... Ён гадуе добрых дзетак на карысць маткі-Польшчы” [3, с. 591]. Такім чынам, на думку пісьменніка, страта мовы абавязкова з цягам часу, з сілай закону прыводзіць да страты нацыянальнай самасвядомасці.

Неабходна адзначыць яшчэ адно сутнаснае адрозненне ў поглядах М. Гарэцкага і І. Абдзіраловіча. Справа ў тым, што апошні аўтар звяртаў асобую ўвагу на процістаянне Усходу і Захаду, прычым многія славянскія

народы знаходзіліся альбо па розныя бакі гэтага процістаяння (напрыклад, рускія і палякі), альбо на яго мяжы (напрыклад, беларусы і ўкраінцы). Для М. Гарэцкага ж больш важным было процістаянне паміж Захадам і славянскім светам у цэлым. Гэта процістаянне, на думку пісьменніка, мае глыбокі духоўны непрамірымы характар. Нездарма ў апавяданні “Амерыканец” ён вуснамі свайго героя Максіма адказвае немцу, які сцвярджае, што ў чалавеку ёсць дзве часткі, цвёрдая і мяккая, наступным чынам: “Эт! Часці, – не вытрываў Максім, – у чалавека дзве часці: душа і цела... У славяніна дух за цела, і толькі” [5, с. 192]. Вось гэтая перавага духу над целам ва ўсіх славян бачыцца нашаму пісьменніку і як галоўная рыса менталітэту беларусаў. Такім чынам, разам з сацыяльна-гістарычнай трыангуляцыяй М. Гарэцкі для вызначэння ўласных каардынат быцця беларускага народа ў прасторава-часавым кантэксце гісторыі выкарыстоўвае яшчэ і апазіцыю: перавага духоўнага – перавага матэрыяльнага ў быцці народа.

Адзначаныя адрозненні ў прымяненні метаду сацыяльна-гістарычнай трыангуляцыі прывялі М. Гарэцкага і І. Абдзіраловіча да рознага разумення імі ідэі пабудовы незалежнай беларускай дзяржаўнасці. Так, на думку апошняга, Беларусь пойдзе сваім асобым, адрозным ад Расіі і Польшчы шляхам, абапіраючыся ў першую чаргу на так званыя “агульначалавечыя каштоўнасці” і выбіраючы з іх тое, што найбольш адпавядае менталітэту беларусаў: адчуванне еднасці з прыродай, моцны творчы патэнцыял. М. Гарэцкі ж бачыў апірышчам незалежнасці мову, народную міфалогію, традыцыйны сялянскі ўклад жыцця і адукаванасць народных мас.

Вернемся зараз да метада “эстэтычнай памежнасці”, які шырока прэзентаваны ў беларускай літаратуры канца XIX – пачатку XX стагоддзя. Для правільнага разумення сутнасці дадзенага эстэтычнага феномена неабходна папярэдне адзначыць, што, на думку выдатнага расійскага філолага Д. Ліхачова, працэс аб’яднання розных мастацкіх стыляў можа адбывацца наступнымі спосабамі. Па-першае, гэта стварэнне новага стылю на базе старога, з захаваннем многіх элементаў базавага стылю. Па-другое, працяг новага стылю з адначасовым прыстасаваннем яго да новых эстэтычных густаў. Па-трэцяе, наўмыснае імкненне да стылявой разнастайнасці ў рамках аднаго твора. Па-чацвёртае, эклектычнае аб’яднанне паміж сабой цалкам розных стыляў [6]. Аднак мы лічым, што

ў дачыненні да некаторых твораў беларускіх пісьменнікаў канца XIX – пачатку XX стагоддзя выкарыстанне дадзеных варыянтаў не дае адэкватнага апісання сутнасці іх творчага метаду, таму што галоўная прычына стыльвай шматпланавасці гэтых твораў заключаецца менавіта ў феномене “эстэтычнай памежнасці”.

Звернем увагу і на тое, што, падобна да таго, як анталагічная памежнасць не з’яўляецца вынікам сінтэзу розных формаў народнага быцця, таксама і рухомасць стылістычнай мяжы ні ў якой меры не вычэрпваецца інтэгратаўным аб’яднаннем розных літаратурных стыляў, хоць, вядома, і не адмаўляе самой прынцыповай магчымасці дадзенага аб’яднання. Акрамя таго, у рамках нашага даследавання асабліва важным уяўляецца псіхалагічны складнік успрымання мастацкага твора, заснаванага на прынцыпе “эстэтычнай памежнасці”. Можна меркаваць, што менавіта метада “эстэтычнай памежнасці” дазваляе ў найбольш адэкватнай ступені раскрыць мастацкімі сродкамі псіхалагічныя асаблівасці як асобных людзей, так і ўсяго народа ў цэлым.

Неабходна падкрэсліць, што дадзены метада аказаўся выключна плённы у мастацкіх адносінах. На наш погляд, менавіта яго творчае прымяненне дазволіла многім беларускім пісьменнікам не толькі шырока выкарыстоўваць розныя літаратурныя стылі, але і прапанаваць свае асаблівыя, аўтарскія. “Класікі беларускай літаратуры, – піша М. Тычына, – стварылі вялікія індывідуальныя стылі, якія ўвабралі ў сябе ўсе ўплывы – ад фальклору да сусветнай літаратуры – і ўсе культурныя каштоўнасці народнага жыцця, агромністы вопыт мовы, думкі. Адсюль інтэнсіўнасць і напружанасць літаратурнага жыцця, паскоранасць руху наперад, шматстайнасць стылявых інтарэсаў і захапленняў, зварот да крыніц самага рознага характару і паходжання... у складаным перапляценні апынуліся літаратурныя плыні і стылі розных эпох і культур” [7, с. 78].

У межах нашага даследавання асабліва важны той факт, што ў класічных мастацкіх творах час заўсёды мае ярка выяўлены тэлеалагічны характар. Мінулае ў іх такім асаблівым спосабам пранімае, уключае сябе ў працяглае (якое таксама доўжыцца і зараз) цяперашняе, што апошняе аказваецца спосабам эстэтычнай рэалізацыі будучыні. Характэрна, што дадзены феномен узнікае толькі дзякуючы наяўнасці трансцэндэнтнага сэнсу ўсяго зямнога чалавечага жыцця, у рамках якога рэалізацыя экзістэнцыяльных,

храналагічна абмежаваных мэтаў чалавечага быцця цесна ўзаемазлучаная з вечным тэлеалагічным сэнсам.

Адзначым, што з анталагічнай памежнасцю цесна звязана і такая рыса народнага метафізічнага быцця, як міфалагічнасць мыслення, і гэтая ўзаемасувязь носіць далёка не выпадковы характар, таму што міф памежны па самой сваёй сутнаснай прыродзе. Гэта першапачатковая памежнасць спараджае феномен функцыянальнай інтэгратаўнасці міфаў. Справа ў тым, што міф, на думку расійскага філосафа А.Ф. Лосева, “яднае рэчы ў нейкім новым плане, пазбаўляючы іх уласцівай ім натуральнай паасобнасці” [8, с. 453]. Асабліва важна, падкрэслівае ён, тое, што з дапамогай міфалогіі знаходзіцца “нейкая агульная кропка сыходжання гэтых рэчаў, нейкі агульны і адзіны погляд на іх, у якім маментальна патухае іх натуральная непрамірымасць, і яны раптам аказваюцца адразу аб’яднанымі і паміранымі” [8, с. 453].

Такім чынам, несумненна, міф валодае сваёй анталагічнай памежнасцю, і ў гэтым плане ён аналагічны чалавечаму быццю. Вось чаму можна лічыць, што адна з асноў быцця народа – універсальна-міфалагічная, з якой вырастае іншая канкрэтная, нацыянальна-гістарычная рэальнасць. Аднак універсалізм метаду – гэта адначасова ўсечалавечнасць герояў мастацкіх твораў. Праз нацыянальныя вобразы пісьменнік імкнецца далучыцца да нечага вечнага і ўсеагульнага. Такое імкненне натуральным чынам перадаецца ім з дапамогай звароту да міфалогіі.

Вядома, міфалогія кожнага народа носіць глыбока нацыянальны характар. Так, напрыклад, нават у вобразах багоў у старажытных міфах можна выявіць розныя рысы народаў, што пакланяліся ім. “Інакш быць не можа, – лічыў расійскі мысліцель А.С. Хмякоў. – Пакуль людзі не паставяцца вышэй за саміх сябе дабрадзействам духоўнай асветы, яны ў бозе будуць уяўляць толькі сябе ў вялікіх памерах. Агульначалавечае, чысты вобраз Бога, для іх недасягальны, і неасвечанае жаданне быць богападобнымі прымушае іх рабіць бовтва чалавекападобным з усімі прыметамі недасканалыя, гэта значыць племяннога чалавечага развіцця” [9, с. 153].

Адпаведна кожны канкрэтны міф аб’ектыўна мае гістарычна нацыянальна абмежаваны характар, але менавіта падобная яго лакальнасць з’яўляецца зыходнай умовай для будучай усечалавечай універсальнасці ў розных інтэрпрэтацыях. Такім чынам, міфалогія не статычная, яна дынамічная

і накіравана на здабыццё ўсёй паўнаты ісціны, што дазваляе пісьменніку паказаць народны характар у станаўленні, у руху, ва ўзыходжанні ад адзінкавага да ўсечалавецкага тыпу. Прычым, падобна да таго, як няпоўная, недасканалая міфалогія асобных народаў, гэтак жа далёкія ад усечалавецтва яны самі.

Выкарыстанне ў творчасці нацыянальных міфалагічных сюжэтаў – гэта не толькі ўзыходжанне да ўніверсальнага міфа, але і ўзыходжанне пісьменніка ад нацыянальнага характару да ўніверсальнага чалавека. У выніку гэтага з неабходнасцю змяняецца мяжа быцця асобнага народа, а, як следства, найбольш адэкватны стылістычны выраз дадзенага працэсу ў літаратуры магчымы толькі з дапамогай такога прыёму, як “эстэтычная памежнасць”, менавіта ў рамках якой, як ужо адзначалася, мяжа паміж стылямі таксама пастаянна змяняецца, становячыся іншай.

У беларускай літаратуры канца XIX – пачатку XX стагоддзя міфалогія выкарыстоўваецца рознымі спосабамі. Па-першае, шляхам увядзення ў мастацкія творы розных міфалагічных сюжэтаў і вобразаў. Цікава тое, што якраз менавіта ў гэты перыяд часу ў еўрапейскай літаратуры ў цэлым рэзка ўзрасла цікавасць да падобнага роду сюжэтаў, узятых у першую чаргу са старажытнагрэчаскай і старажытнарымскай мастацкай спадчыны. Аднак у беларускай літаратуры пераважае цікавасць да сваёй уласнай міфалогіі, выяўленай у народным фальклоры. Дастаткова ўгадаць цыкл “У зачараваным царстве” М. Багдановіча, зборнік “Рунь” М. Гарэцкага. Літаратурнай апрацоўкай разнастайнага гістарычнага і фальклорнага матэрыялу займаліся практычна ўсе беларускія пісьменнікі. Прычым, важна разумець, што для іх гэта было не толькі адным з эфектыўных сродкаў развіцця беларускай паэзіі і прозы, але і індывідуальнага дотыку да традыцыйнай асновы нацыянальнага мыслення свайго народа.

Па-другое, міфалогія выкарыстоўваецца шляхам увядзення ў творы вобразаў-архетыпаў. Наогул, гэта і ёсць распаўсюджаны шляхі выкарыстання міфалагічных матываў. Пісьменнікі не толькі ўключаюць у твор адзін ці некалькіх міфаў рознага ўзроўню, але і звяртаюцца да асобных яго структурных адзінак, у першую чаргу – архетыпаў. Адзначым, што дадзенае паняцце шырока ўжываецца зараз як у тэорыі міфалогіі, так і ў літаратуразнаўстве, у прыватнасці ў параўнальным; гэта тлумачыцца тым, што тоесныя па сваім характары архетыпічныя

вобразы і матывы можна выявіць не толькі ў міфах розных народаў, запазычанні паміж якімі былі немагчымыя, але і, як вынік, у розных літаратурах.

Швейцарскі псіхалаг К.-Г. Юнг, у канцэпцыі якога правобраз ці архетып якраз і мае ўніверсальны характар – з’яўляецца набыткам усяго чалавецтва, улічваючы такую ўзаемасувязь архетыпаў з літаратурай, лічыць, што пры аналізе мастацкіх твораў самым галоўным з’яўляецца пытанне, да якога правобраза калектыўнага несвядомага можна ўзвесці вобраз, разгорнуты ў канкрэтным мастацкім творы. Напэўна, адным з самых яркіх прыкладаў з літаратуры мяжы XIX – XX ст. у гэтым плане з’яўляецца п’еса Янкі Купалы “Раскіданае гняздо”. Тут што ні вобраз – то архетып: Старац (носьбіт народнай традыцыі), Незнаёмы (вобраз “Іншага”, які дазваляе паглядзець на сваё быццё збоку, актуалізуе схаваныя думкі), Зоська (гераіня нібы страчвае розум, робіцца дзівачкай, але імя – Сафія – указвае на схаваную прамудрасць).

Асаблівае месца займае ў мастацкіх творах выбранага перыяду архетып героя, адкрытага для “апошніх” пытанняў быцця. Прычым часта адзін архетып спараджае цэлы паслядоўны шэраг вобразаў: Лявон Бушмар і ягоныя дзеці ў К. Чорнага, Лабановіч і яго сябры ў Я. Коласа, сям’я Задумаў-Батураў у М. Гарэцкага. У дадзеным выпадку адзначаная асаблівасць мае ярка выяўлены функцыянальны характар.

Па-трэцяе, міфалагічнае па сваёй сутнасці мысленне многіх беларускіх пісьменнікаў накладвае ярка выражаны стылістычны адбітак на ўсю іх творчасць. Аднак у дадзеным выпадку нельга забывацца і на суб’ектыўны момант – творчую асобу саміх аўтараў. Справа ў тым, што прырода міфа з’яўляецца толькі патэнцыяльнай перадумовай, сваю актуальную рэалізацыю гэтая перадумова знаходзіць дзякуючы асобе пісьменніка, асаблівасцям яго творчага метаду, а таксама канкрэтна-гістарычнаму вобліку часу, калі ён жыве і стварае.

Безумоўна, значнасць кожнага з названых намі спосабаў у розных перыяды літаратурнай дзейнасці пісьменнікаў, адпаведна, і ў асобных іх творах не аднолькавая. Агульным з’яўляецца толькі ідэйна-эстэтычная значнасць міфалогіі як адной з асноў метада “эстэтычнай памежнасці”.

Заклучэнне. Напрыканцы адзначым, што сінтэз розных стыляў і жанраў, а таксама шырокае прымяненне метаду “эстэтычнай памежнасці” ўвогуле характэрна для еўрапейскага літаратурнага працэсу

на мяжы стагоддзяў. Аднак менавіта ў беларускай літаратуры канца XIX – пачатку XX стагоддзя дадзены феномен мае адну ярка выяўленую спецыфічную асаблівасць. Для таго каб зразумець яе сутнасць, звернемся да літаратурна-крытычнага артыкула М. Багдановіча “Забыты шлях”. У ім беларускі паэт звяртае нашу ўвагу на тое, што “за восем-дзесяць год свайго праўдзівага існавання наша паэзія прайшла ўсе шляхі, а пачасці і сцэжкі, каторыя паэзія еўрапейская пратапывала болей ста год. З нашых вершаў можна было б зрабіць «кароткі паўтарацельны курс» еўрапейскіх напрамкаў апошняга веку. Сентыменталізм, рамантызм, рэалізм і натуралізм, урэсьце, мадэрнізм – усё гэтае, іншы раз нават у іх розных кірунках, адбіла наша паэзія, праўда, найчасцей бегла, няпоўна, але ўсё ж ткі адбіла. Вялікую ўнутраную рухавасць мае яна – аб гэтым не можа быць і споркі” [10, с. 286]. Каментуючы гэтыя радкі, якія даўно ўжо зрабіліся хрэстаматычнымі, заўважым, што любы храналагічны спіск працэсу развіцця (прычым, не толькі ў літаратуры і мастацтве) прыводзіць да спіску элементаў сістэмы, а, такім чынам, паскарае працэс іх узаемапрацікнення. Такім чынам, разгледжаны метады “эстэтычнай

памежнасці” ў беларускай літаратуры канца XIX – пачатку XX стагоддзя – заканамернае следства асаблівага сацыяльна-гістарычнага кантэксту беларускага літаратурнага працэсу азначанага перыяду.

Літаратура

1. Чарота, І. Пошук спрадвечнай існасці: Беларуская літаратура XX стагоддзя ў працэсах нацыянальнага самавызначэння / І. Чарота. – Мінск: Навука і тэхніка, 1995. – 159 с.
2. Гаранин, Л.Я. Философские искания в белорусской литературе / Л.Я. Гаранин. – Минск: Наука и техника, 1984. – 222 с.
3. Гарэцкі, М. Выбраныя творы / М. Гарэцкі. – Мінск: Кнігазбор, 2009. – 640 с.
4. Абдзіраловіч (Канчэўскі), І. Адвечным шляхам: Дасьледзіны беларускага светагляду / І. Абдзіраловіч (Канчэўскі) [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: http://knihi.com/lhnat_Kanceuski/Adviecnym_slacham.html/. – Дата доступу: 13.12.2015.
5. Гарэцкі, М. Амерыканец / М. Гарэцкі // Збор твораў: у 4 т. – Мінск: Маст. літ., 1984. – Т. 1. – С. 188–195.
6. Лихачев, Д. Литература – реальность – литература / Д. Лихачев. – Л.: Сов. писатель. Ленингр. отд-ние, 1984. – 271 с.
7. Тычына, М. Карані і крона: фальклор і літаратура / М. Тычына. – 2-е выд. – Мінск: Бел. навука, 2002. – 197 с.
8. Лосев, А. Из ранних произведений / А. Лосев. – М.: Правда, 1990. – 655 с.
9. Хомяков, А. Работы по историософии: сочинения: в 2 т. / А. Хомяков. – М.: Медиум, 1994. – Т. 1. – 589 с.
10. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. / М. Багдановіч. – 2-е выд. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – Т. 2: Маст. проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, рэцэнзіі і нататкі, чарнавыя накіды. – 600 с.

Паступіў у рэдакцыю 01.02.2016 г.